

Mellom det ideelle og det hverdagslige

FORSKNING: Hvordan var det å være barn i det bysantiske riket? En ny doktoravhandling tegner et nytt bilde av barndommens idéhistorie.

Av Oana Maria Cojocaru

Barndommen har visse kjennetegn som overskrider tid og sted. Biologisk sett deler alle barn noen sentrale kjennetegn, uansett om de blir født i de antikke eller i vårt moderne samfunn. Det som derimot er ulikt, er de kulturelle og sosiale normene som gjelder barn og barndom og som kjennetegner et gitt samfunn. Romerriket overlevde i øst som det bysantinske riket. Det bysantinske riket overlevde i over tusen år, og frembrakte en sivilisasjon som var basert på en kulturell sammensmelting av kristendom og antikkens klassiske tradisjoner. Bysants' ideer, oppfatninger og holdninger tilknyttet barn og barndom kom primært fra antikken, men ble også formet av kristne begreper og kristen lære.

I min doktorgrad har jeg undersøkt litterære fremstillinger av barn og barndom i den middelbysantinske perioden, det vil si det makedonske dynastiets regjeringstid fra midten av 800-tallet til midten av det 11. århundre. Det finnes en rekke ulike kilder fra denne perioden som omhandler barn og barndom: helgenbiografier, medisinske tekster, lovtekster, dokumenter fra klostre, private brev, begravelsestaler og noen historiske beretninger. Min studie baserer seg i hovedsak på hagiografier, en litterær sjanger som blomstret i denne perioden.

Sjeldne stemmer

Hagiografiene er hovedkilden til informasjon om barndom i Bysants, men utgjør også en viktig mentalitetshistorisk kilde. Hagiografier har dessuten blitt anerkjent som en betydningsfull kilde til sosialhistorie, da disse tekstene kaster lys over viktig kunnskap om sosial ulikhet i landsbyer og byer, sosiale forhold, familie og hverdagsliv. De er svært viktige i studiet av barn og barndom, for de gir oss tilgang til vanlige folks stemmer, som ellers sjelden opptrer i historiske kilder. Det bør imidlertid bemerkes at det er svært få biografier om kvinnelige helgener i det store hagiografikorpuset som ble skrevet mellom det niende og det ellefte århundre. Jeg har brukt femti hagiografier i min forskning, hvorav bare ni handler om kvinnelige helgener. Det er derfor et tydelig misforhold i representasjonen av jenter i forhold til gutter. Dette er ikke særegent for hagiografier. Menn var generelt oftere hovedpersoner i bysantinske kilder, og vi må akseptere at vi aldri vil kunne få like mye kunnskap om jenter og kvinner fra denne tiden som om menn.

Barndommens idéhistorie

I løpet av de siste tjue årene har interessen for historiske barn og barndom vokst, men bysantinske kilder har dessverre ikke blitt mye undersøkt i den forbindelse. Forskere har dessuten særlig fokusert på ideer, oppfatninger og holdninger rundt barn, mens barnas hverdagsliv har fått mindre oppmerksomhet.

Det som er nytt i min forskning er at jeg har fokusert på to områder: På den ene siden har jeg undersøkt barn og barndom fra et idéhistorisk perspektiv. På den andre siden har jeg sett på barns hverdagserfaringer og aktørskap. Disse to tilnærmingene utelukker ikke hverandre: Kulturelle holdninger til barn er tett knyttet sammen med de sosiale aspektene av barnas liv.

For det første var jeg interessert i å analysere hvordan bysantinske forfattere oppfatter og formulerer sine ideer og syn på barndom generelt, og på gutter og jenter spesielt. Jeg så på hvilke egenskaper forfatterne knyttet til barn ut fra kjønn, og på de rådende kulturelle og sosiale forventningene som omga det bysantinske barnet.

LES OGSÅ: [Gamle bekjennelser i ny drakt](#)

For det andre har jeg vært særlig interessert i å undersøke barns kjønnsroller og ansvar, og å utforske deres sosiale relasjoner i ulike settinger, som i hjemmet, på skolen og i klosteret, for å få et inntrykk av hvordan det var å være en bysantinsk jente eller gutt i de ulike stadiene av barndommen.

For å analysere disse aspektene har jeg brukt elementer fra livsløpsteori i kombinasjon med interseksjonalitet og mikrohistorie som metodisk tilnærming. Livsløpsteori er basert på prinsipper som sier at et individs liv, fra fødsel til død, er en prosess som defineres av kulturelt konstruerte stadier og overganger. Selv om alder er en viktig del av det å skape et livsløp, er betydningen som samfunnet tillegger hendelser og handlinger i de ulike stadiene av livet viktigere. Et barn går gjennom mer eller mindre formelle overgangsriter som har blitt formet av sosiale praksiser. Dåp, å lære seg å spise vanlig mat, starten på ens formelle utdanning osv. representerer milepæler i livet til det bysantinske barnet. Disse aspektene understreker overgangen fra spedbarn til barn, fra en periode hvor spedbarnet er fullstendig avhengig av voksne, til barnet gradvis oppnår større selvstendighet.

Lite synlige i kildene

Overgangene fra et stadium til det neste er imidlertid påvirket av omstendigheter som hva slags familie barnet lever i, alder, kjønn, sosial status og regionale forskjeller. Faktorene virker inn på hverandre på ulike måter. Interseksjonalitet opererer med disse elementene, og utgjør således et nyttig verktøy for å se variasjoner både i kulturelle holdninger til barn og i barns opplevelse av livet. Mangfoldet i barns erfaringer kan dessuten forstås bedre dersom man ser nærmere på de mer hverdagslige aspektene ved livet deres, som jeg har analysert ved å bruke en mikrohistorisk

tilnærming. Mikrohistorie ser på individer som ikke er sentrale historiske aktører, hvis livserfaringer har vært lite synlige i historiske kilder. Et av hovedprinsippene i mikrohistorie er vektleggingen av aktørskapet til individer og små grupper – i mitt tilfelle vil det si barns gjerninger under ulike omstendigheter. Denne tilnærmingen kan lede til funn som ellers ikke oppdages.

LES OGSÅ: [En glemt sivilisasjon: Ibn Khaldun og islamsk historie på norsk](#)

For bedre å forstå forskjeller og likheter i barns liv i ulike kulturelle og sosiale settinger, har jeg utført to case-studier basert på et bredt utvalg av historisk materiale. Jeg redegjør for en dag i livet til fire oppdiktede barn, hvorav to bor med familien sin og to bor i ulike klostresamfunn: et mannskloster på landet og et kvinnekloster i byen. Mikrohistorie har vært særlig nyttig fordi den gir rom for en grundig undersøkelse av de mer hverdagslige delene av barnas liv. I tillegg har det vært mulig å se hverdagslivet fra barnas synspunkt. Det gjorde det mulig å fokusere på deres aktørskap, hvordan de oppfører seg i ulike situasjoner, hvordan de forholder seg til sine fysiske omgivelser, og hvordan de skaper relasjoner til menneskene rundt seg.

Ulike kulturelle blikk

Hva gjelder Bysants' oppfatninger om barn og barndom, har prosjektet mitt vist at det finnes variasjoner i bysantinernes oppfatninger og kulturelle holdninger, som kommer til syne når man ser på hva de sekulære og de religiøse forfatterne fokuserte på når de skrev om barn. Som et eksempel har jeg analysert hvordan bysantinske forfattere fra både sekulære og religiøse miljøer beskriver barnas fysiske egenskaper og karaktertrekk i henhold til deres fysiske utviklingsstadier.

De bysantinske forfatterne som skriver sekulære tekster, som historiske krøniker, brev og begravelsestaler, viet mye mer oppmerksomhet til barnas fysiske trekk, og fokuserte mindre på personlighet. I hagiografiske kilder blir barn derimot beskrevet ut fra deres moralske dyder og intellektuelle evner. De religiøse forfatterne var lite interessert i å beskrive barnas fysiske egenskaper. En slik sammenligning av kildene bidrar til en nyansering av hvordan barn ble oppfattet av voksne med forskjellig kulturell bakgrunn.

Beskrivelsene av barndom i hagiografiene blir dessuten synlige på to måter. Hagiografiene presenterer en idealbarndom for hellige personer. Helgenene ble alltid fremstilt i positive termer, men tekstene gir også et bilde av barndommen til vanlige barn. I hagiografier overskrider barndommen til de hellige barna fysiske og psykologiske grenser. De hellige barna er små voksne, og kjennetegnes av visdom, beskjedenhet og klokskap i sine vurderinger, flid i studiene, og en mangel på grådighet og upassende oppførsel. Ifølge de religiøse forfatterne har ikke vanlige barn slike egenskaper. Vanlige barn er ulydige, lettsindige, uansvarlige, mentalt og intellektuelt svake, og faller lett for fristelser. Forfatteren av Livet til Simeon den nye teologen (11. århundre) skrev: «hvis han [Simeon] så de andre barna gjøre noe barnslig og upassende, ville han trekke seg unna, som om han allerede var en gammel mann hva gjaldt hans fornuft, vende seg til sine studier og

distansere seg fra de som oppførte seg tåpelig.»

Kjønnsroller

Det er også en viktig forskjell på de kulturelle holdningene overfor jenter og gutter, og dette kommer tydelig frem i de litterære fremstillingene av helgenene in spe. Jeg har for eksempel undersøkt hvordan hagiografiene gjør bruk av toposet hvor guddommelige tegn ved fødselen eller i spedbarnsperioden forutsa skjebnen til det hellige barnet.

Til forskjell fra gutter, hvis fremtidige hellighet forutsies av guddommelige tegn, er ikke hellige jenters fremtid av interesse for de religiøse forfatterne. Ifølge kildene virker det dessuten som at bysantinske foreldre ønsket seg gutter heller enn jenter, selv om ektepar som slet med å få barn ville bli like glad hvis de fødte en jente.

Det er derfor viktig å understreke at kjønn spiller en avgjørende rolle i fremstillingen av barn i bysantinske kilder. I prosjektet mitt har jeg diskutert kjønns sosialiseringens dimensjoner ved å se på de tre hovedaktivitetene barna var involvert i i familiesammenheng: lek, uformell og formell utdanning og arbeid. Disse aktivitetene spilte en viktig rolle i å lære opp og innlemme barna i kulturen. Lekene gutter og jenter eide hjalp dem til å internalisere deres kjønnsidentitet og rollene de skulle spille i voksenlivet. For eksempel så ikke en jentes dokke ut som et spedbarn, men som en kjønnsmoden ung kvinne. I fagkretser blir det fortsatt diskutert hvorvidt slike dokker først og fremst fungerte som fruktbarhetsidoler eller barneleker, men det er åpenbart at jentene, gjennom leken med dokken, ble introdusert for kvinnenens verden som fremtidige koner og mødre.

LES OGSÅ: [Den glemte arven](#) • [Paulus' brev](#)

Kildene gjør det klart at jenter og gutter ble behandlet ulikt, og at denne forskjellsbehandlingen var særlig fremtredende når det gjaldt utdanning og arbeid. I disse to sosialiseringsspektene spiller kjønn inn på lik linje med sosial status, på ulike nivåer og i ulik grad. Når det gjelder jenter, var deres utdanning begrenset til bare de første utdanningstrinnene, mens gutter kunne få en høyere utdanning.

Jenter ble forventet å lære det de trengte for å bli gode koner, mødre og husholdersker. Det ble sett på som unødvendig å lære seg mer enn å lese og skrive for å kunne utføre disse oppgavene.

Jentenes utdanning var imidlertid avhengig av foreldrenes lese- og skriveferdigheter, for foreldrene kunne lære dem å lese og skrive. Utdanningen kom også an på familiens økonomiske situasjon, som avgjorde om de kunne betale for en privatlærer. Hva gjelder arbeid, virker det som at jentenes sosiale status spilte en mindre rolle. Alle jenter, uavhengig av om de var aristokrater eller kom fra trangere kår, ble forventet å utføre typisk kvinnelige huslige aktiviteter, som håndarbeid.

Når det gjelder gutter, viser kildene at samfunnets forventninger kom an på guttenes sosiale bakgrunn. Det var stort sett gutter fra eliten som fikk høyere utdanning, ifølge kildene. En sekulær utdanning ga dem mulighet til å få en geistlig eller byråkratisk karriere, i henhold til deres sosiale status. For gutter med en lavere sosial status, ble arbeid ofte prioritert over formell utdanning, og i mange tilfeller fikk disse barna bare den mest elementære opplæring.

Religiøs praksis

Et annet aspekt som diskuteres i mitt prosjekt er hvilken rolle religiøs praksis spilte i de bysantinske barnas identitetsutvikling. Religion var en vesentlig del av bysantinernes liv, og tilegnelsen av religiøse praksiser er ett av mange aspekter som vektlegges av middelalderhagiografene i deres barndomsfortellinger. Barn ble sosialisert inn i religiøse ritualer av foreldrene sine, som ga dem en religiøs utdanning og tok dem med til kirken. Men barna var ikke bare passive objekter i denne sosialiseringsprosessen: Kildene viser oss barn som leste høyt i kirken, og som sang i koret i kirken eller i keiserlige seremonier. Dessverre er barnas religiøse opplevelser stort sett usynlige i kildene. På tross av kildenes begrensninger, har jeg forsøkt å kaste lys over disse opplevelsene, ved å se på hvordan barn kan ha internalisert praksisene og ritualene gjennom sansene. For eksempel lærte barn de symbolske gestene som var del av et ritual ved å observere hva andre mennesker gjorde på de ulike tidspunktene i gudstjenesten, og ved å imitere den religiøse oppførselen: når man måtte gjøre korsets tegn, når man skulle knele foran et ikon, eller når man skulle syng de ulike salmene i liturgien.

For noen av barna gikk imidlertid det religiøse livet lenger enn lekmannens tilbedelsespraksiser. Dette gjelder barn som gikk i kloster. Ifølge loven kunne barn bli tatt inn i klostre når de var fylt ti år, men i praksis ble bare noen få overgitt til klostrene av familien sin så tidlig. Hvor tidlig de ble overlatt til klosteret, kom dessuten an på en rekke omstendigheter: om foreldrene hadde lovet å overgi barnet til Gud som takk for at barnet ble født, om familien var i en vanskelig økonomisk situasjon som følge av at en av foreldrene hadde gått bort (vanligvis faren), om foreldrene bestemte at hele familien skulle gå i kloster, eller om barnet viste gudfryktighet fra en tidlig alder.

Min forskning har vist at man må undersøke mange faktorer dersom man vil forstå hvordan det var å være barn i Bysants: alder, kjønn, sosial status og økonomisk status må tas med i undersøkelsen. Alle disse elementene interagerer med hverandre på ulike måter, og resultatet av vekselspillet er et mangesidig bilde av barnas hverdagsliv.

Teksten er oversatt til norsk av Aurora Jacobsen.